

- 4 Awajan N., Nofal M. A Corpus-Assisted Analysis: The East/West Binary Oppositions in Isabella Hammad's *The Parisian* // *Journal of Educational and Social Research*. – 2023. – Т. 13. – №4. – С. 153-165. doi: 10.36941/jesr-2023-0047. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/jesr/article/view/13055>
- 5 Fadillah R. *Deviances and binary opposition in Arthur Miller's The Crucible* (Doctoral dissertation) // UIN Sunan Gunung Djati Bandung. – 2023. – 173 p. <https://digilib.uinsgd.ac.id/65765/>
- 6 Auliana A. *Binary opposition of characters in Casey Watson's A Boy Without Hope* (Doctoral dissertation) // Universitas Islam Negeri Maulana Malik Ibrahim. – 2021. – 148 p. <http://repository.uin-malang.ac.id/10372/>
- 7 Bakhtin M.M. *Problems of Dostoevsky's Poetics*. – Moscow: Eksmo, 2017. – 640 p. – (Library of World Literature).
- 8 Veselovsky A.N. *Historical Poetics. Selected Works. On the Way to Historical Poetics*. – Moscow: University Book, 2011. – 684 p.
- 9 Тура V.I. *Literature and Mentality: Monograph*. – 2nd edition, revised and expanded. – Moscow: Yurait Publishing, 2023. – 231 p.
- 10 Averintsev S.S., Andreev M.L., Gasparov M.L., Grinzer P.A., Mikhailov A.V. *Historical Poetics. Literary Epochs and Types of Artistic Consciousness: Collection of Articles*. – Moscow: Nauka, 2023. – 384 p.
- 11 Alzhan K., Nusipova G. *Mifopoeticheskie osnovy mirovozzrencheskoy refleksii otnosheniya «chelovek - mir» v traditsionnoy kazakhskoy kulture (etiko-ontologicheskiy aspekt)* // *Qazaq adabieti*. – 2023. – №1(132). – S. 55-67.
- 12 Amantay D. *Kazakhskaya literatura: klassika, modern i postmodern*. – Almaty: Öner, 2020. – 320 s.
- 13 Ahmetova G.M. *Arslan Koichievtin «Baqsy men Shyngys han» romanyndagy postkolonialdy sana jane folklorizmder qoldanysy [Post-Colonial Consciousness and the use of folklorisms in the Novel “Baksy and Genghis Khan” by Arslan Koychiev]* // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2024. – №2 (132). – S. 115-129. doi: 10.47526/2024-2/2664-0686.48
- 14 Yermekbayeva A.Sh. *To the Problem of Women Inequality in the Kazakh Literature* // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2023. – №3 (129). – S. 74-84. doi: 10.47526/2023-3/2664-0686.05
- 15 Khussainova A., Tulebayeva K., Kadyrova B. *Conceptual features of the images of «women» in turkic mythology*. *Bulletin of Toraighyrov University. Philology series*. 2022. 282-294 p. [https://www.researchgate.net/publication/366940331\\_conceptual\\_features\\_of\\_the\\_images\\_of\\_women\\_in\\_turkic\\_mythology](https://www.researchgate.net/publication/366940331_conceptual_features_of_the_images_of_women_in_turkic_mythology)

Received: 15.09.2025

МҒТАР 17.07.65/17.07.25

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp221-233](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp221-233)

**Қ.С. Досанова<sup>1</sup>, Е.М. Солтанаева<sup>1</sup>**

<sup>1</sup> Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, 050000, Қазақстан Республикасы

### **Д. ИСАБЕКОВТИҢ «ГАУҒАРТАС» ПОВЕСІНІҢ ЭКРАНИЗАЦИЯСЫ: КЕЙІПкерлер ПСИХОЛОГИЯСЫ**

*Мақалада Д. Исабековтің «Гауғартас» повесінің экранизациясындағы дәлдік, кейіпкерлер психологиясы талқыланып, ғылыми тұжырымдар жасалынды.*

*Зерттеудің мақсаты, негізгі бағыты мен идеясы – «Гауғартас» шығармасы мен фильмін салыстыра талдай отырып, кейіпкерлердің психологиясындағы дәлдіктің сақталу, сақталмауы анықталды. Жазушының көргенін, естіген фактілерін қорытуын, ойлау*

*позициясын, суреттеу принциптерін, идеяны жеткізу ерекшеліктерін экранизациялау барысында сақталуының маңыздылығы дәйектенген.*

*Жұмыстың ғылыми маңыздылығына тоқталар болсақ, талдау жұмыстары шығарманы экранизациялауда дәлдіктің сақталуына, түпнұсқадағы ойды, кейіпкерлер психологиясын түсінікті жеткізуге көмектеседі.*

*Жұмыстың нәтижелері мен талдауы, қорытындысы: әдебиет – әр халықтың рухани қазынасы, халықтың болмысын, психологиялық ерекшеліктерін танытатын, дамуы мен проблемасын анық көрсететін мұрасы. Кез келген әдеби шығарманы экранизациялау барысында жазушы айтқысы келген негізгі ойды нақты жеткізу маңызды.*

*Зерттеудің құндылығы ретінде қазақ халқының болмысы бұрмаланбай, қоғамдық проблемалары айқын болған жағдайда, оның шешу жолдарын табу оңайырақ болатындығы туралы ой салатын талдаулар берілген. Бұл тұста қоғамның айнасы саналатын туындыларды ұрпақтан ұрпаққа жеткізудің маңызы айқындалған.*

*Кілт сөздер: дәлдік, экранизация, түпнұсқа, фильмге бейімдеу, салыстыру, психологизм, тура суреттеу.*

## НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Мәдени және лингвистикалық кеңістікте кино әлемі мен сөз өнері бір бірімен тығыз байланысты. Автордың ойын терең ұғыну, кейіпкерлерді тану үшін жазушы шығармашылығымен танысатының анық. Алайда, бүгінгі күні кітапты оқудың басқа жолдары бар. Кітаппен бетпе-бет сырласпай-ақ, оның мазмұнын елестетуге болады. Мысалы, кітаптар радиода оқылады, ғаламторда аудиокітаптар көбейе бастады, экранда шығарма желісімен түсірілген фильмдер тағы бар. Кітап мазмұнының интерпретациясын экранизация, түрлі блогтар, мақалалар арқылы да түсінуге болады. Бұл тұста, әрине, екі түрлі көзқарас бар. Кейбір ғалымдардың пікірінше, керісінше, кино жастарды кітап оқуға, түпнұсқамен салыстыруға итермелейді.

Бүгінгі күні кітап оқуға деген көзқарас және де кітаппен сырласу жолдары өзгерді. Ғалымдардың зерттеуінше, кітаптың экрандық нұсқасынан гөрі кітаптың өзін оқуды артық санайтын адамдар саны сирек. Визуалды мәтін ретінде экранизация терең ойлы оқырманға арналған шығарма мәтінінен гөрі визуалды тұтынуды қалайтын қоғаммен оңайырақ қабылданады [1, 148]. Бұл тұста, жоғарыда айтқанымыздай, кино әлемі оқырманды кітаптан алшақтататыны айтылады. Дегенмен, бұл мәселе бойынша қоғамда басқа да көзқарас қалыптасқан. Гонконг қалалық университетінің ғалымы Klaudia H.Y.Lee CLCWeb: Comparative Literature and Culture журналында жариялаған «Audience Response and from Film Adaptation to Reading Literature» атты мақаласында керісінше, қазіргі студенттердің «қозғалатын бейнеге барған сайын мұқият болып, кітап бетіндегі жай сөздерге шыдамсыздық танытатынын» айтқан болатын [2]. Әлемді «көп модальділік» арқылы бастан кешіріп жатқан студенттер қауымының мұндай бетбұрысы әлем педагогтерінің сол білім алушылардың қажеттілігіне орай оқу ортасын құрып, оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізуіне әкелді. Оқыту мен оқудың ең жақсы нәтижелеріне қол жеткізу мақсатында сыныпта фильмдер мен мультимодальды композициялар сияқты мәтіндік формаларға көбірек көңіл бөлінуде.

Klaudia H.Y.Lee жүргізген зерттеу нәтижесінде студенттердің көп бөлігі мәтінді оқығаннан гөрі экрандағы бейнесін көргенді ұнататыны, сонымен қатар шығарманың адаптациялық нұсқасынан (экранизациясынан) кейін түпнұсқаны оқуға деген құлшыныс пайда болатындығы анықталған. Ал «неге киноны көріп болғаннан кейін кітапты оқығыңыз келеді?» деген сауалға студенттер кейіпкерлердің психологиялық жай-күйін, сезімдерін, эмоцияларын тереңірек түсіну мақсатында екенін айтқан болатын [2]. Фильмнің экранизациясы кейіпкерлердің психологиялық жай-күйін, сезімі мен эмоциясын терең жеткізе алмауы мүмкін немесе фильм экранизациясын бағалаудың негізгі өлшемі – дәлдік сақталмауы ықтимал.

## КІРІСПЕ

Киноның дами түсуімен экранизация уақыт өте келе әдеби шығармаларды жаңаша құрылымда және комбинацияда қайта өңдеу, яғни киносценарировка және әдеби шығарманы еркін көрсету, импровизация арқылы бірте-бірте интерпритация тереңдігіне, көркемдік дербестікке ие бола бастады.

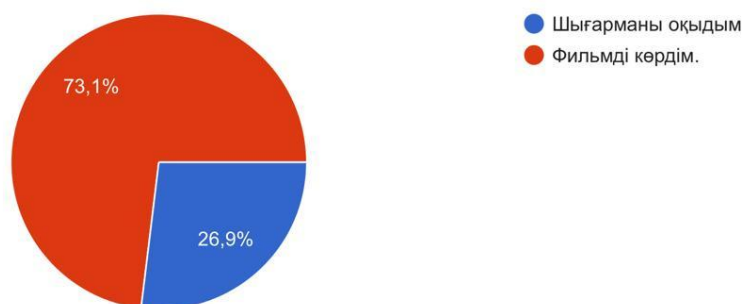
Фильмге бейімделу – уақыт форматымен шектелген, сол себепті барша сюжет желілері, кейіпкерлер, кейіпкерлердің диалогтары, авторлық түсініктемелері толық қамтылмайды. Оған қоса, әр әдеби мәтінде екінші семантикалық қатар ретінде субтекст бар. Әдеби шығарманың өнердің бір түрінен екінші түріне ауысуында шығынның болмай қоймайтыны осы себепті.

Бүгінгі күнге дейін Қазақстан халқы үшін өзектілігін жоғалтпаған, сан түрлі шығармалардың, фильмдердің негізгі тақырыбына айналған шынайы шыншылдыққа жақын тақырыптардың бірі – әйел тағдыры. Дулат Исабековтің «Гауһартас» шығармасы да осындай өзектілігімен оқырманның көңілін бұрып, ойын толқытты, қуантып, қайғыртты. Әскерде жүргенде радиодан Бибігүл Төлегенованың орындауында «Гауһартас» әнін естіп, туған жерге деген үлкен сағыныштан туған шығарма оқырман жүрегіне жол тауып, сұранысқа ие болған соң да, 1975 жылы «Қазақфильм» студиясында режиссер Шәріп Бейсембаевтың басшылығымен көгілдір экраннан көрініс тапты. Проза мен кино – екі түрлі өнер. Олардың әрқайсысының өзіндік сөйлеу тәсілі бар. Кинода кейіпкердің бір көзқарасы прозадағы бірнеше бетті ауыстыра алады. Фильм, сайып келгенде – режиссердің жұмысы, онымен жазушы келісуі керек. Қиындықтарына қарамастан, режиссер мен жазушының үндесіп жасаған жұмысының нәтижесі «Гауһартас» фильмі – қоғам үшін бағалы еңбек. Жоғарыда талдап өткен қоғамдағы өзекті мәселенің бірі – жастардың бойынан кітап оқуға деген қызығушылықты ояту. Klaudia H. Y. Lee жүргізген зерттеу нәтижесі осы мәселені шешуде экранизацияның рөлі маңызды екені анықталды. Біз де бұл сұрақ бойынша Алматы қаласының бірқатар мектеп оқушылары мен жастары арасында сауалнама жүргізген едік.

### №1 диаграмма. Шығарма мен оның экранизациясының жастар арасында танылуы

Д.Исабековтің «Гауһартас» шығармасы мен Шәріп Бейсембаевтың «Гауһартас» фильмінің қайсысымен бірінші таныстыңыз?

52 ответа



Сауалнама нәтижесі көрсеткендей, жастардың көп бөлігі алдымен фильмді көрген. Кейін кейіпкерлердің психологиясын, көңіл-күйін, сезімдерін терең түсіну мақсатында шығарманың түпнұсқасын оқыған екен. Ал жалпы психологтардың зерттеулері бойынша қазіргі мектеп оқушыларының 85 пайызы – ақпараттың негізгі бөлігін көру арқылы қабылдайтын визуал оқушылар. Мектеп оқушыларының 9 пайызы – ақпаратты ең алдымен есту арқылы қабылдайтын аудиалдар. 5 пайызы – кинестетиктер, олар ақпаратты иіс, жанасу және қозғалыс сияқты сезімдер арқылы қабылдайды. Оқушылардың тек 1 пайызы – сандарға, белгілерге және логикалық дәлелдерге сүйене отырып, ақпаратты логикалық түсіну арқылы қабылдайтын

дискретті оқушылар. Бұл оқушылардың негізгі бөлігі оқу материалдарын көрнекі-бейнелі ойлаудың арқасында қабылдайтынын көрсетеді [3]. Яғни заман талабына сай шығарманы экранизациялау көпшіліктің назарын шығармаға аударды десек те болады. Ал кей жағдайда керісінше, «комерциялық кино өндірісі үшін экранизация экономикалық жағынан тартымды. Табысты кітаптың немесе қойылымның үлкен аудиториясы қалыптасқан, сондықтан түпнұсқасын ұнатқан адамдар оның фильмін де көруі әбден мүмкін. Тіпті, түпнұсқа туралы еміс-еміс естіген адам да билет сатып алуы ықтимал. Экономикалық ынталанудан өзге, кей кездері киногерлер жоғары бағаланған романның немесе қойылымның экранизациясы арқылы мәртебе, яғни атақ-даңқ іздейді» [4, 584]. Шынында, кітап та киноны көруге жетелейді. Сонымен қатар, мысалы, бірі кино арқылы жазушыны танып жатса, бірі шығарма арқылы режиссерді танып жатады. Алайда, әдебиеттанушы Б. Майтанов айтқандай: «Көркем шығармадағы өмір шындығының кепілі – психология да, соны жеткізу амал-тәсілдерінің жиынтығы немесе идеялық-эстетикалық шығарма феномен – психологизм» [5, 232]. Шығарманың да, оның фильмге бейімделуінің де маңызды тұсы – кейіпкерлердің ішкі болмысын, қоғам қалыптастырған қоғамдық құлқын, барлық психологиялық ерекшеліктерін жеткізу.

## МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Мақаламыздың зерттеу материалы – Д. Исабековтің «Гауһартас» повесі мен Шәріп Бейсембаевтың жазушы шығармасының желісімен түсірілген аттас фильмі; Шығарманың фильмге бейімделуі барысындағы кейіпкерлердің психологиялық болмысы. Зерттеу барысында әдеби шығармадағы психологизм, шығарманы фильмге бейімдеу, экранизацияға тән ерекшеліктерді жүйелеу, баяндау, талдау, салыстыру секілді әдістер пайдаланылды. Сонымен қатар, құрылымдық-функционалдық талдау кино мен шығарманың жекелеген элементтерін талдауға, құрылымын анықтауға және олардың өзара ықпалдасуы туралы болжамдарды анықтауға көмектесті.

Тақырып төңірегіндегі зерттеулер зерделенді, шығарманың экранизациясы мен кейіпкерлер психологиясына талдаулар жасалды. Шығарма түпнұсқасы мен оның экранизациясын халықтың қабылдауы бойынша зерттеулер жүргіздік. Өйткені экранизация барысында дәлдіктің сақталуы да өзінше маңызды рөл атқарады. Екі өнер туындысы да халықтың жүрегіне жол тауып, негізгі айтылмақ түйінді жеткізгенін қалаймыз. Дәлдік – түпнұсқаның рухына деген адалдық. Көрермен дәлдікті фильмді бағалаудың табиғи стандарты деп қабылдайды. Бірақ фильмдерді зерттеу кезінде дәлдік идеясы біздің назарымызды «бірдей» хикаятты айтудың әртүрлі әдістеріне шоғырландырудың тәсілі ретінде барынша пайдалы. Түпнұсқа мен фильмді салыстыра отырып, біз әртүрлі медиа ұсынған мүмкіндіктердің аясындағы көріністі көреміз және киногерлердің алдынан шыққан нақты тандауларды түсіне бастаймыз. Біз тіпті «дәл емес» экранизацияларды талдай отырып та, кино өнері туралы көп нәрсе біле аламыз [4, 587]. Фильмді бейімдеу – бұл экранда кітапты оқып қана қоймай, оны тағы бір қайталап оқудың, жаңа интерпретациялар мен талдаулардың нәтижесі, соның арқасында жұртшылық «ұлы әдебиет сюжеттерімен» таныса бастайды. Зерттеу барысында экранизациялаудағы дәлдіктің, дәлдік пен идеологияның және эквиваленттердің сәйкестігін кейіпкерлердің психологиялық ерекшеліктерінің берілуіне тікелей байланысты екені анықталды.

Талдау барысында дәлдік, дәлдік пен идеология, эквиваленттер сәйкестігі бойынша жұмыстар жүргізілді.

## НӘТИЖЕЛЕР

Экранизация уақыт форматымен шектелгендігін айтқан болатынбыз. Соған қарамастан, автордың айтпақ ойы мен идеясын жеткізуде дәлдіктің сақталуы маңызды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде «Гауһартас» шығармасының экранизациясы негізгі ойды сақтады деп

айта аламыз. Себебі, шығармада да, фильмде де Тастанның (Ыбыштың) рухани жеңілуі бар. Тастан секілді болу – әйел заты үшін, қоғам үшін, болашақ ұрпақ үшін қауіпті екені мойындалған. Шығармада Ыбыштың жеңілуі бейіттің басындағы қалпынан байқалады. Өзінің қаталдығын, жігерсіздігін, қолында барды бағалай алмағандығын мойындағанының және оның не себепті сондай адам болып қалыптасқанын түсінудің өзі Ыбыштың жан-дүниесіндегі өзгерістердің белгісі еді. Ал фильмде Тастанның жеңілуі бригадаға баруынан, жаңа өмірге бет бұруынан байқалады. Әкесіне «баланың өз таңдауы, өз қалауы қайда?» деген сөзінен-ақ, оның бойындағы төңкерісті байқаймыз. Түпнұсқадағы негізгі ой кейіпкерлердің психологиясында қалыптасқан әрбір өзгеріс, шығарылған түйін экранизация барысында сақталған деуге болады.

«Гауһартас» шығармасының экранизациясына орай, ұлттық қазынаға айналған шығармаларды талқылауға арналған «Гауһартас» бағдарламасында, «Еларна» телеарнасындағы «Ашық көрсетілім» мен «Abai TV» арнасындағы «Соңғы муза» бағдарламасында, «Алқа» әдеби-мәдени жастар клубының отырыстарында талқыланды. Аталған бағдарламалардағы талдаулардың барлығында фильм қазақ болмысын, қазақ отбасындағы құндылықтарды, ене мен келіннің, қайыніні мен жеңгенің қарым-қатынасын дәл жеткізуімен бағалы екенін айтады. Байланыс технологиялары біріктіріліп, хабарламаларды әртүрлі формалар мен аудиторияларға бейімдеуге мүмкіндік беретін симбиотикалық экожүйені құрайды. Коссальтер (2021) атап өткендей, бұл технологиялық өзара әрекеттесу бұқаралық ақпарат құралдарында үнемі өзгеріп отырады, мұнда бастапқыда теледидарда көрсетілген қозғалмалы кескіндер басқа ақпарат құралдарына таралып, ақпарат жасаушылар мен тұтынушылар арасында делдал болады [6, 3].

## ТАЛҚЫЛАУ

Кинорежиссер, сценарист, актер Отар Иоселиани: «Экранизация барысында, семантикалық жағы бейнеге енеді, ал фактілер экранға өткенде басқа тығыздыққа ие болады, басқаша көрінеді» [7, 263], – дейді. Осы ойға сәйкес, Дулат Исабековтің «Гауһартас» шығармасының экранизациясы семантикалық жағын, ұлттық болмысты, салт-дәстүрді, ене мен келіннің, қайны мен жеңгенің қарым-қатынасын, біздің ұлтымызға ғана тән архетиптерді көрсете білген. Дәлдік сақталған, дегенмен кейіпкерлер психологиясында біршама өзгерістер де бар. Әрине, оны толық талдап айту үшін Д. Исабековтің шығармасының негізгі ойын, тұжырымын түсіну маңызды. Себебі негізгі кейіпкердің бірі – шығармадағы Ыбыш пен кинодағы Тастанның психологиялық ерекшеліктерінде өзгешеліктер бар. Жазушы Дулат Исабеков шығармада адам санасы, ойлау жүйесі, психологиясы қабылдаған түрлі құбылыстарды табиғатпен, сыртқы детальдармен, монологтармен, тіпті мал бағу әдеттерімен де терең жеткізген.

Төмендегі кестеден Тастанның шығармадағы және кинодағы ішкі жан-дүниесі, психологиясына салыстырмалы талдау жасалды.

### №1 кесте. «Тастанның шығармадағы және кинодағы психологиялық бейнесі»

Ыбыш	Тастан
Шығармада Ыбыштың Салтанатқа сезімі жоқтай, болса да Ыбыш оны өзі де түсінбегендей, тек шығарма соңында ғана оның өзегін өкініш өртейді. Алайда, Салтанаттың көзі тірісінде оған ешбір сезімі байқалмайды, бір жылу қабақ танытпайды. Салтанаттың өзі айтқандай оқырман Ыбыштың бойынан тек қаталдықты көреді, дегенмен шығарма соңына дейін батылдық пен жігерлікті сарылып күтеді. Тіпті, ауырған шағында бір де бір рет хал-жағдайын сұрамайды.	Кинода Тастан: –Көкпардан келе жатып «беу, беу, Гауһартас» деп ән салуы; –Айлы түнде суға шомылуға Салтанатты алып баруы; –Салтанат сұлулық туралы сөз қозғағанда, әйелінің сұлу екенін мойындауы және оны Салтанаттың өзіне айтуы;

	– Үйге келгенде үнемі Салтанаттың қайда екенін сұрап білуі; – Ауырғанда дәрігерге өзі шауып кетуі; – Ауырғанда хал-жағдайын сұрауы.
--	--

Кестеде көрсеткеніміздей, шығармадағы Ыбыш пен кинодағы Тастанның өз жарына деген қарым-қатынасында біршама айырмашылық бар. Жалпы шығармада Ыбыш пен Салтанаттың арасында үлкен алшақтық бар: өмірге көзқарастары, адаммен қарым-қатынасы, мінездері. Психология ғылымы тұрғысынан да адам өзіне лайықты адамды ғана тартады деген тұжырым мүлдем жоққа шығатындай. Мысалы, адамдардың жар таңдау себептерін анықтауға тырысқан алғашқы ғалымдардың бірі Зигмунд Фрейд өз теориясында адам өзіне өмірлік жарды қарама-қарсы жыныстағы ата-анасына ұқсатып таңдайды деген. Оның пікірінше, бірқатар бейсаналық процестерге байланысты балалар бұл тартымдылықты болашақта жар таңдауға ауыстырады, бұл қыздардың көбінесе әкелеріне, ал ұлдардың анасына ұқсас жар таңдауымен түсіндіреді [8, 128]. Шығармада жар таңдаудағы психологиялық заңдылықтарға қарама-қайшылықтар болған секілді.

Біріншіден, З. Фрейдтің зерттеуіне сүйенсек, Салтанат әкесіне ұқсас жар таңдауы шарт. Ал Салтанаттың ерке, еркін мінезіне қарап, оны қатал әке тәрбиеледі деу қиын.

Екіншіден, шығармада да, фильмде де балаларға таңдау құқығы берілмеген. Қазақы дәстүр бойынша ата-анасының таңдауына көнді делінген. Дегенмен, жастардың ішкі қарсылығы туралы да сөз болған жоқ. Немістің әлеуметтік психологы З. Зидлердің пікірінше, отбасын құрған адамдар бір-бірін танымаса да, неке жарын таңдау үрдісін сүзгілеу (фильтрлеу) әрекеттері өзімен-өзі жүреді екен. Адамдар байқамаса да, алдымен әлеуметтік жағдайлары ұқсас адамдар қосылады, екіншіден психологиялық тұрғыда бірін-бірі толықтыратын адамдар қосылады екен [9, 198]. Сондықтан да, шығарманың соңына дейін оқырманда үміт болады. Ыбыш өзгеріп, әйеліне мейірімін көрсетер деген сенім болады. Салтанат: «Мен жар сүюден бақытты емеспін. Қосылмай тұрғанда Ыбышты үш-ақ рет көрдім ғой. Бірінде – ол қарсы жолығып, қасындағы кісілермен әлдене жайлы сөйлесіп қала берді. Екіншісінде – біздің үйге көкпар әкеліп тастағанда, үшіншісінде – айттыра келгенде. Енді ақталып кетейін, алғашқы кезде біртүрлі жылы көрінді және оның бойында ерге тән қаталдық, батылдық, жігерлілік жатқан секілді еді. Бірақ оның бойында біріншісі ғана бар екен...», – деген болатын. Алайда осы ойына қарамастан, Ыбыш пен Салтанат мүлдем бір-бірін ұнатпаған болса, қосылмас еді. Өйткені, Салтанат Қайыркенге сол махаббатты, бақытты Ыбыштан, оның бойындағы қаталдықтан іздейтінін айтқан болатын. Ыбыш та шығармада жігерлі, алған бетінен қайтпайтын, қойға қасқыр шауып жатса да жайбарақат, өзінің бабымен жүретін адам ретінде суреттелген. Егер де Салтанат мүлдем көңіліне жақпаса, оның қарсы шығары анық.

Мүмкін шығарманың Салтанаттың өлімімен аяқталуының себебі осында шығар. Себебі, жар таңдауда психологиялық қайшылықтар бар. Сол себепті автор Салтанат сияқты қыздың мынадай ортада өмір сүруі мүмкін емес екеніне әкеліп тірегендей. Алайда, Швейцариялық психолог, ойшыл К.Г. Юнг әдебиеттегі психологиялық талдаулардың жаңа бағытын ұсына отырып, ұжымға тән психологизмнің жалпыадамзаттық сананың астары мен оның өзгеріске ұшырамаған образды түрінен, яғни архетиптен іздейді. Бұл тұста Юнг: «адамды психология ғылымы мен көркем әдебиет екі түрлі бағытта және екі түрлі мақсатта зерттейтінін, әдеби шығармаға психологиялық әдістемемен келу бір басқа да әдеби көркемдік тұрғыда талдау мүлдем өзге өрнекте өрістейтінін ескертеді» [10, 105]. Олай болса, Дулат Исабеков осы шығарма арқылы, оқиғалар қайшылығы, кейіпкерлердің жанжалдары арқылы отбасылық құндылықтардың құлдырау себептерін, ата-ана тәрбиесінің бала өміріндегі рөлін, қазақы болмыстың қоғам дамуына орай өзгеруі керектігін, адамдардың рухани жақындығы мен алшақтығын жеткізгісі келген секілді. Ең маңыздысы, бүгінгі күнге дейін актуалды болып отырған қазақ әйелдерінің тағдыры, қазақ санасында қалыптасқан ер адам мен әйел адамға тән

стереотиптердің, бесіктен тәрбие беретін аналардың қоғамдағы беделінің өзгеруі қажет екендігін меңзейді. Автор адам тағдыры арқылы өз қоғамының айнасы бола білді. Бұл тұрғыда З. Қабдолов: «Адам тағдыры – жазушы үшін шығарма арқауы ғана емес, өмірді танудың өзгеше тәсілі де: өмірде көрген тірі адамдар туралы, олардың хал-күйі, кескін-кейпі туралы тебірене, толғана ойланудан көбіне суреткердің сол адамдар өмір сүрген қоғам туралы көзқарасы қалыптасады, нәтижесінде сол қоғамдық шындықты көркем жинақтау мақсатындағы творчестволық әрекеті басталып кетеді» [11, 119], – дейді.

Ал фильмде жоғарыда талданған Тастан мен Салтанат арасындағы осы алшақтықты режиссер сөйлткен сыңайлы. Шығармада Ыбыштың жігерлігі, батылдығы, қаталдығы, адамдармен, әйел затымен қарым-қатынасы қатыгездікке бағытталып суреттелсе, кинода оның қайырымы да бейнеленген, нағыз ер адамға тән байсалдық, тұрақтылық, батылдық сынды қасиеттерді бойына жинаған, сұлу ат, сұлу келіншегі бар сері жігіттей суреттелген. Тастан сұлулықты жақсы көретін, бағалайтын кейпімен тартымды. Әйелінің сұлулығын да бағалайды. Фильмде Салтанат пен Тастанның диалогында:

Салтанат: – Сұлулықты сен де ұнатасың, астыңдағы атың да сұлу, ертоқымы қандай, маңдайына шашақ жасап бер деп сұрап жүрсің, ал айналаңдағы сұлулықты аңғармайсың. Маған көңіл де бөлмейсің, – деп назын жеткізеді.

Тастан: – Көзге көрініп тұрса, неге аңғармайық, неге көңіл бөлмейік.

Салтанат: – Ал мен сұлу емеспін бе?

Тастан: – Сен әйеліңсің. Ал менің әйелімнің сұлу болмауына құқы жоқ, – деген сөздері кейіпкер Тастанның қаталдығын жұмсартып тұрғандай, Салтанатты бағалайтынын көрсетіп тұр емес пе!? Әйеліне деген сезімі бірнеше эпизодта суреттелгендігі туралы жоғарыдағы кестеде көрсеттік. Осы эпизодтар психология ғылымының зерттеулеріне сай, екеуінің бас қосуы кездейсоқтық емес екендігін дәлелдей түседі. Бірақ тату-тәтті отбасы болуына түрлі факторлардың жетіспеушілігі әсер етті.

Психология ғылымдарының докторы, профессор С.В. Ковалев некеге тұру кезінде сүйіспеншіліктен басқа, рухани жақындықты, материалдық көзқарастарды, психологиялық сәйкестік пен моральдық құндылықтарды ескеру маңызды екенін көрсетеді. Ол өз шығармасында некеде тек ыстық сезіммен ғана емес, өзіне ғана тән мінезі, темпераменті, жеке ерекшеліктері бар шынайы адаммен өмір сүру керектігін ұмытып кететінін айтады. Сондықтан екі тұлғаның бірігуі әрқашан біртұтас «Біздің» құрылуына әкелмейді [9]. Ғалымның пікіріне сүйенсек, шығарма да, фильмде де Тастан мен Салтанаттың арасында рухани жақындықтың болмағанын көрсетеді. Сөз өнерінде психологиялық тұрғыдағы жақындық осы рухани болмыс арқылы берілген. Себебі, адамның рухани болмысы – адам психологиясының айнасы. Әдебиеттегі психологизмді терең зерттеген ғалым Б. Майтанов: «Адамның рухани әлемі оның мінез-құлқы, қам-қарекетімен тамырлас болмай, психологиялық талдау мақсаты толық орындалмайды» [5, 8], – дейді. Сондықтан кейіпкерлердің рухани әлеміне терең үңілдік. Дулат Исабеков өз кейіпкерлерінің психологиялық ерекшелігін әртүрлі тәсілдер арқылы берген. Фильмде де осы ерекшеліктер барынша сақталған.

Біріншіден, өнерге деген көзқарас. Қайыркен мен Салтанат өнердің нәзік түрін, яғни адамның сезімін дыбыстық формада беретін әнді, әуенді, күйді және сөз өнерін сүйді. Тастан да өнерді сүйді, бірақ ол батырлыққа, батылдыққа, шыдамдылыққа, ептілікке баулитын өнерді, қазаққа ғана тән ойын түрі көкпарды сүйді. Шығармада да, фильмде де Салтанат пен Тастанның рухани байланысының әлсіздігі осы тұстан көрінеді. Дегенмен, фильмде Тастан мен Салтанаттың сұлулық туралы диалогы екеуінің арасын жұқа, әлсіз жіппен байлап тұрғандай.

Жалпы шығарманы экранизациялауда музыканың рөлі ерекше. Ал кейіпкерлердің әнді сүюі бұл құбылысты нығайта түседі. Әннің мәтіні, әуені кейіпкердің психологиялық ерекшеліктеріне сәйкестендіріліп алынған. Дулат Исабеков «Гауһартас» туындысының жазылу тарихын айтқанда, туған жерге деген сағыныш туралы айтады. Фильмнің бүгінгі күнге дейін көрерменнің көкейінде болуының да сыры – автордың сағынышынан туындаған нағыз қазақ болмысының суреттелуінде. Ал сол сағыныш қай кезде пайда болды? Әнді естігенде.

Әннің әр жолынан Салтанаттың бейнесін көруге болады. Фильмдегі Салтанаттың бейнесінен әннің сәтті экранизацияланғанын байқаймыз. «Кино өнеріне кіріспе» кітабының «Кино және музыка» бөлімінде ән әлеуетті, жемісті алғышартты, тіпті хикаяттағы кейбір нақты қайталанатын сәттерді ұсынғанына қарамастан, екі өнер формасының уақыт шкаласы бір-біріне сәйкес келе бермейтіндігі туралы айтылады [4, 619]. «Гауһартас» фильмінде ән табиғатпен жарасып, сұлулық тек Салтанаттың келбетімен емес, қазақ жерінің табиғатымен ұштастырылған, уақыт шкаласы сәйкестендірілген. Төмендегі кестеден фильм мен шығармада орындалған әндер мен ән арқылы берілген кейіпкердің жан дүниесі салыстырылды.

№2 кесте. «Ән арқылы кейіпкерлер психологиясын талдау»

	Орындалған әндер	Ән арқылы берілген кейіпкерлердің психологиялық ерекшеліктері
«Гауһартас» шығармасы	«Гауһартас» әнінің орындалуына Қайыркен мынадай баға берген болатын: Салтанат әннен өзге дүниенің бәрін мүлде ұмытып кеткен секілді. Ол бірде көк аспанға шалқалай қарап, дәл төбесінде шырылдап тұрған бозторғайдан көз алмай әндегеді, енді бірде ерке қызының нәзік үніне тамсанып, көзін жұмып, кең даласын түп-түгел құшағына сыйдырып алғысы келгендей екі қолын жайып тастап, айналасына таусылмас махаббатпен мейірлене қарайды. Осы даладағы сұлулық біткен Салтанаттың кеудесіне кеп құйылып жатса, оның өн бойындағы сұлулық көмейінен өн боп төгіліп, төңіректі жаңа леп, жаңа нұрға бөлеп тұрған сияқты.	Бұл жолдарда автор кейіпкерінің образын психологиялық сыртқы симптомдар, денесінің және іс-әрекетінің поэтикасымен, емеурінімен, ишарасымен танытады. Салтанаттың сезімталдығын оның ән айтқандағы іс-қимылы, табиғатпен байланысы, әннен өзгені ұмыта беріліп айтуы арқылы берді. Ол сүйсе, бар жанымен, тәнімен сүйетінін түсіндірді. Салтанаттың ішкі сұлулығын, жан-жағына деген махаббатын, әр адамды сол күйінде қабылдай, сүйе алатынын да «кеудесіне құйылған сұлулықтық көмейінен өн болып төгілумен» бейнелейді. Салтанат Ыбыштың қаталдығын қабылдай алғандығы қанша ұрысып тастаса да, көп ренжімейтінінен елемейтінен байқалды. Бұл оның адамды қабылдай алуы еді.
	«Жеңешемнің әні»: Еркін дала еркесі, Әнді сүйген жеңеше-ай. Бақытым деп қатыгез Жанды сүйген жеңеше-ай. Жабырқаған өмірге Наз әкелген жеңеше-ай. Тұнжыраған көңілге Жаз әкелген жеңеше-ай. Періштесі ең аспанның, Қондың қайтп, жеңеше-ай? Біздерге арнап әніңді Келдің бе айтып, жеңеше-ай. Тағы өзіңе жыр арнап, Толғанайын, жеңеше-ай. Азырқанбай қабыл ал, Айналайын жеңеше-ай!	Қайыркеннің берген бағасы арқылы Салтанаттың бойындағы тұрақтылықты, күйеуінен намысқа тиер сөз естісе де, қаталдықты сезінсе де ашуға берілмей, бақытын сол қаталдықтан табуға бел буатын қайсарлық пен тұрақтылықты, адаммен тіл табыса алу шеберлігін көрсетеді. Солай бола тұра, оның ән орындалған уақыттағы көз жасы оның сезімталдығы мен ұяңдығын танытады.
«Гауһартас» фильмі	«Гауһартас» әнінің орындалуының экранизациясында дәлдік сақталған. Табиғат көрінісі, Қайыркеннің ынтығып тыңдауы, көзқарасы, құлап-	Экранизация барысында әннің орындалуы, әуен, табиғаттың әнмен бірге тербелуі Салтанаттың сезімталдығын, жан-жағына нұр



	сүрініп, Салтанаттан тағы ән айтуын сұрауы. Шығармада Салтанаттың жан-дүниесі Қайыркеннің суреттеуімен беріледі, фильмде де Қайыркеннің іс-әрекеті, эмоциясы арқылы және Салтанаттың сыңғырлаған дауысы арқылы, табиғаттың керемет көрінісімен ұштастырыла беріледі.	шашып, адамды баурап алатындығын көрсетеді. Бұл тұста да Қайыркен екеуінің диалогында оның Тастанға ән айтып, оның қарсылығын оңай қабылдағанын, ешқандай өкпе, реніштің жоқтығын сездіреді. Режиссер сол диалог арқылы Салтанаттың әр адамды тұлға ретінде сыйлап, әр тұлғаға тән мінезді түсініп, қабылдай алатынын көрсете білді.
	Фильмде «Жеңешемнің әні» мәтіні дәл сол қалпында алынған.	Фильмде қайнысының жеңешесіне берген бағасынан әннің мәтіні арқылы ғана емес, сонымен қатар Салтанаттың қайсарлығын, тұрақтылығын, әнді тыңдағанда біресе күліп, біресе мұңаюынан-ақ байқаймыз. Ал ұяндығын, қарапайымдылығын ән біткен бойда барлық фокусты Қайыркеннің өзіне бұра салуынан, оның ақындығына, ән айту шеберлігіне бұрғанынан байқаймыз.

Екіншіден, кейіпкердің табиғатпен байланысы. Қайыркен мен Салтанат табиғаттың әр тылсым күшін сезінді. Салтанат әнді «даладан, таудан, қурайдан» іздейтін. Қайыркеннің атынан баяндалатын шығармада автор табиғатты, Аршабайды суреттеу арқылы оның ішкі жан-дүниесін жеткізе білді. Көркем шығармадағы психологиялық талдаулардың бірі – «тура» талдауды шебер қолданған автор кейіпкерінің жан дүниесіндегі өзгерістерді көркемдік таным тұрғысынан танып білу, яғни ішкі сөз, қағытпа түрі, өзін-өзі бақылау, ойша елестету, ішкі монолог, еске алу және елестету секілді талдаулар арқылы жеткізген. Аршабайдың табиғатын суреттегенде Қайыркеннің табиғатты жан-тәнімен сезіне алатын сезімталдығын байқаймыз, Салтанаттың сұлулығын айтса да, тойдағы ойын-сауықты айтса да, көкпар ойыны туралы айтса да, Аршабай табиғатымен параллель суреттейді. Фильмде бұл суреттеулердің барлығы экраннан көрініс тапқан. Фильмнің басынан бастап табиғаттың сұлу көрінісі назар аудартады. Фильмде Салтанаттың сезімталдығын оның ән айтқандағы, айлы түнде суға шомылғандағы сұлу табиғаттың көрінісімен берсе, еркіндігі мен сезімталдығын фильмнің әр фрагментінде: ән айтқанда, күреңге мініп қасқырға шапқанда шебер көрсеткен. Бұл тұста түпнұсқада психиканы берудегі сыртқы психологиялық сыртқы қимыл көріністері секілді көркемдік, психологиялық детальдарға мән беру, оның басқа да түрлерін қолдану арқылы жеткізілген [12, 56]. Жоғарыдағы кестеде психологиялық талдаудың бұл түрлеріне мысалдар келтірілді.

Салтанаттың сырқаттануына алып келетін табиғи құбылыс та алдын ала үрей туғызады. Автор табиғаттың ең қолайсыз сәттерін Салтанаттың дертімен ұштастырып, соңын оның өлімімен аяқтады. Ал фильмде нөсерлі жаңбырдан суық тигізген Салтанат сырқатынан айыға алмай, ауруханаға түсті.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Кинематография – танымал мәдениеттің өнімі ретінде қоғамның көзқарастары мен идеалдарын бейнелейтіндіктен, үлкен назар аударуға тұрарлық. Әр фильм белгілі бір мәдениетке жатады және соған сәйкес дамиды. Олар біздің құндылықтарымызды және қоғамда қалай өмір сүретінімізді көрсетеді. Фильм бізге нақты өмірде адамдармен қарым-қатынас жасағаннан гөрі не ойлайтынымызды және сезінетінімізді анық көрсете алады [13]. Адам трагедиясы – уақыт қасіреті, халық қайғысымен желілес. Адам – тарихи, әлеуметтік объект қана емес, психологиялық, биологиялық субъект [5, 38]. Ж. Аймауытовтың «Ақбілегі», М. Дулатовтың «Шолпаны», Д. Исабековтің «Салтанаты» – осындай психологиялық субъект. Олардың миссиясы – жаулық жамылғандардың қазақ халқының түсінігіндегі тұрмысын,

тағдырын өзгертуге үлес қосу. Ал экранизация – осы миссияның орындалуына үлкен үлес қосуда. Жоғарыда айтқанымыздай, бүгінгі күннің ұрпағы – визуал (көру арқылы есте сақтайды). Сондықтан әр шығарманың экрандағы көрінісі маңызды.

Режиссердің алдында түпнұсқаның сақталуы, не сақталмауы деген үлкен сұрақ болады. Бұл дәлдікті айқындайды, дәлдік не бар, не жоқ. Оқиғамен байланысып, жымдаспайды деген оймен кейіпкерді алып тастау немесе оны өзгеше суреттеу бар. «Гауһартаста» барлық кейіпкерлер сақталған, айтылмақ ой жеткізілген, тек жеткізу барысында кейбір кейіпкерлермен байланысты оқиғаларға өзгерістер енгізген. Мысалы Әскербектің фильмдегі рөлі жоғарырақ. Бұл тұста заманның талабына сай, саясаттың шеңберінде режиссер мәдени дамудың артықшылықтарын, көппен бірге бригада болудың артықшылығын көрсетуге тырысқан. «Фильмде автор көздеген құрылымдық таңдаулардың фильмде көрініс табуы сәтті экранизацияны көрсетеді» [14]. Сөз өнері мен кино әлеміндегі баламаларды табу жағы сәтті шыққан. Мысалы, шығармада көркем сөзбен жеткізілген Салтанаттың еркелігі, еркіндігі, ұяңдығы кинода Қайыркен мен Салтанаттың бір-ақ диалогынан аңғарылады.

«Өнер туындысы эстетика заңдылықтары бойынша жасалмайды, бірақ оларды білу кез келген көркемдік әрекетті бағалау үшін қажет және бұл жағдайда суретші мұндай бағалауды елемеуге болмайды, әйтпесе оның туындыларының эстетикалық жарамдылығына күмән туындайды» [15]. Шығарманы экранизациялау барысында эстетикалық тұрғыда барлық талаптар сақталған. Көркем мәтіннің сахналық және кинематографиялық интерпретациясы оны түбегейлі басқа тілге қайта кодтаудан тұрады. «Гауһартасты» экранизациялауда сөз көрермен тіліне сәтті аударылған. Сол себепті де күні бүгінге дейін фильм өз құндылығын жоғалтқан жоқ.

#### ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Симбирцева Н. А. Экранизация визуалды мәтін ретінде: мәселені тұжырымдау бағытында/ Орал федералды университетінің хабаршысы, 1-серия, Білім, ғылым және мәдениет мәселелері. 2013, №3 (116), 148-154 беттер. <http://elar.urfu.ru/handle/10995/21684>
- 2 Klaudia H. Y. Lee Audience Response and from Film Adaptation to Reading Literature / CLCWeb: Comparative Literature and Culture, 2016, <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2957>
- 3 Буза А. Г. Оқу ақпаратын қабылдаудың психофизиологиялық ерекшеліктері // VI халықаралық студенттердің ғылыми конференциясы: «Студенттік ғылыми форум – 2014». <https://scienceforum.ru/2014/article/2014007295>
- 4 Бордуэлл Д., Томпсон К., Смит Д. Кино өнеріне кіріспе. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 728 б.
- 5 Майтанов Б. Қазақ романы және психологиялық талдау. – Алматы: Санат, 1996. – 336 б.
- 6 Torres-Toukoumidis A., Leon-Alberca T., Henriquez-Mendoza E. Echoes of the gothic: transmedia reinterpretations of Edgar Allan Poe's legacy in independent films and video games/ Humanities and Social Sciences Communications, 2024 (846) <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03370-1>
- 7 Висконти Л. Мақалалар. Куәлік. Мәлімдеме // құрастырған, редакциялаған және пікірлер авторы Козлов Л.К. – Мәскеу: Искусство, 1986. – 302 б.
- 8 Фрейд З. Психологияға кіріспе: дәрістер. – Мәскеу. СМУ, 2007. – 480 б.
- 9 Ковалев С. Нейролингвистикалық бағдарламалау негіздері. Адам кемелдігіне кіріспе: оқуға арналған нұсқаулық. – Мәскеу. Твои страницы, 2011. – 208 б.
- 10 Юнг К. Психология және поэтикалық шығармашылық. – Мәскеу. Политиздат, 1991. – 366 б.
- 11 Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы. Өлке. 2014. – 495 б.
- 12 Байтұрсынов А. Бес томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы. Жазушы, 1987. – 336 б.
- 13 Afifulloh M. Producing Power: Dennis Hume Wrong's Perspective on Gender in Contemporary Indonesian Cinema/ RedFame, №3, 2024. <https://doi.org/10.11114/smc.v12i3.6983>
- 14 Trashchynskaya-Stsiapushyna T. Adaptations of Chekhov's A Boring Story in Polish Cinema / Slavia Meridionalis 24, 2024 <https://orcid.org/0009-0003-3414-3798>

15 Nurgali K., Suleimenova Sh. Bogdanova Y. Conflict and ways of individualising mass images in early Kazakh prose/ Journal of Language and Linguistic Studies, 2021. 7(3), 1277-1289.  
<https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/3146>

Материал 04.11.2024 баспаға түсті

### **Экранизация повести Д. Исабекова «Гаухартас»: психология героев**

К.С. Досанова<sup>1</sup>, Е.М. Солтанаева<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, 050010, Республика Казахстан

*В статье рассматривается достоверность экранизации романа Д. Исабекова «Гаухартас», анализируется психология героев, сделаны научные выводы. Цель, основное направление и идея исследования – путем сравнения и анализа произведения «Гаухартас» и фильма установить, сохранилась ли точность в психологии героев. Подтверждена важность передачи увиденного и услышанного писателем фактов в изложении, позиции мышления, принципов описания, особенностей подачи идеи в процессе экранизации.*

*Научная значимость произведения в том, что аналитические работы помогают передать точность сохранения произведения, оригинальную мысль и психологию героев при экранизации. Анализ, итоги и вывод работы: литература – духовное достояние каждого народа, наследие, раскрывающее природу и психологические особенности народа, наглядно показывающее его развитие и проблемы. При экранизации любого литературного произведения важно точно передать ту главную мысль, которую хотел донести писатель.*

*Ценность исследования заключается в наводящем на размышления анализе того, что, если идентичность казахского народа не искажена, а социальные проблемы ясны, то будет легче найти их решения. На этом этапе определяется важность передачи творений из поколения в поколение, которые являются зеркалом общества.*

*Ключевые слова: точность, экранизация, оригинал, сравнение, психологизм, прямое описание.*

### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Симбирцева Н. А. Экранизация как визуализированный текст: к постановке проблемы / Известия Уральского федерального университета, сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. 2013, №3 (116), с.148-154 <http://elar.urfu.ru/handle/10995/21684>
- 2 Клаудия Х. И. Ли Реакция аудитории и от адаптации фильма к чтению литературы / CLCWeb: Сравнительная литература и культура, 2016. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2957>
- 3 Буза А.Г. Психофизиологические особенности восприятия учебной информации// VI Международная студенческая научная конференция «Студенческий научный форум – 2014». <https://scienceforum.ru/2014/article/2014007295>
- 4 Бордуэлл Д., Томпсон К., Смит Д. Введение в искусство кино. – Алматы: Общественный фонд «Национальное бюро переводов», 2020. – 728 с.
- 5 Майтанов Б. Казахский роман и психологический анализ. – Алматы: Санат, 1996. – 336 с.
- 6 Torres-Toukoumidis A., Leon-Alberca T., Henriquez-Mendoza E. Echoes of the gothic: transmedia reinterpretations of Edgar Allan Poe's legacy in independent films and video games/ Humanities and Social Sciences Communications, 2024 (846) <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03370-1>
- 7 Висконти Л. Статьи. Свидетельство. Высказывание//сост.,ред.и авт.комментариев Козлов Л.К. – Москва: Искусство, 1986. – 302 с.
- 8 Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции. – Москва. СГУ, 2007. – 480 с.

- 9 Ковалев С. Основы нейролингвистического программирования. Введение в человеческое совершенство: учебное пособие. – Москва. Твои страницы, 2011. – 208 с.
- 10 Юнг К. Психология и поэтическое творчество. – Москва. Политиздат, 1991. – 366 с.
- 11 Кабдолов З. Искусство слово. – Алматы. Олке. 2014. – 495 с.
- 12 Байтурсынов А. Сборник сочинений в пяти томах. Том 1. – Алматы. Жазушы, 1987. – 336 с.
- 13 Afifulloh M. Producing Power: Dennis Hume Wrong’s Perspective on Gender in Contemporary Indonesian Cinema/ RedFame, №3, 2024. <https://doi.org/10.11114/smc.v12i3.6983>
- 14 Trashchynskaya-Stsiapushyna T. Adaptations of Chekhov’s A Boring Story in Polish Cinema / Slavia Meridionalis 24, 2024 <https://orcid.org/0009-0003-3414-3798>
- 15 Nurgali K., Suleimenova Sh. Bogdanova Y. Conflict and ways of individualising mass images in early Kazakh prose/ Journal of Language and Linguistic Studies, 2021. 7(3), 1277-1289. <https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/3146>

Материал поступил в редакцию журнала 04.11.2024

### **Screen adaptation of D. Issabekov’s story “Gaukhartas”: psychology of heroes**

K.S. Dossanova<sup>1</sup>, Y.M. Soltanayeva<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan

*This article examines the authenticity of D. Issabekov’s novel Gaukhartas in its film adaptation, focusing on the psychological depth of the characters and drawing scientific conclusions based on comparative analysis. The study aims to determine whether the film adaptation preserves the psychological accuracy of the characters as depicted in the original literary work.*

*The research highlights the importance of the writer’s role in maintaining key thematic elements, narrative techniques, and character portrayals during the adaptation process. Particular attention is given to how the author’s observational approach, descriptive principles, and presentation of ideas are translated into film. The study’s scientific significance lies in its analytical approach, which helps maintain fidelity to the original work while effectively conveying the characters’ psychological depth.*

*The findings emphasize that literature serves as the spiritual and cultural heritage of a people, reflecting both societal development and challenges. In adapting literary works to film, it is crucial to preserve the core message intended by the author. The study underscores the idea that an accurate representation of Kazakh identity and social issues in cinematic adaptations contributes to a more profound understanding of societal dynamics and facilitates meaningful discourse. Ultimately, the research highlights the importance of preserving literary works as a reflection of society and passing them down through generations.*

*Key words: accuracy, film adaptation, original, comparison, psychologism, direct description.*

### REFERENCES

- 1 Simbirceva N.A. Ekranizaciya kak vizualizirovannii tekst: k postanovke problemi [Ekranizaciya kak vizualizirovannii tekst: k postanovke problemi] / Izvestiya Uralskogo federalnogo universiteta\_ ser. 1\_ Problemi obrazovaniya \_ nauiki i kulturi. 2013 №3 (116), s.148-154 <http://elar.urfu.ru/handle/10995/21684> [in Russian]
- 2 Klaudia H.Y.Lee Audience Response and from Film Adaptation to Reading Literature / CLCWeb: Comparative Literature and Culture, 2016. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2957> [in English]
- 3 Buza A.G. Psihofiziologicheskie osobennosti vospriyatiya uchebnoi informacii [Psychophysiological features of perception of information] // VI Mejdunarodnaya studencheskaya nauchnaya konferenciya «Studencheskii nauchnii forum – 2014» <https://scienceforum.ru/2014/article/2014007295> [in Russian]

- 4 Borduell D., Tompson K., Smit D. Kino önerine kirispe [Introduction to Filmmaking]. – Almati. «Ültiq audarma byurosi» qoғamdyq qory.– 2020. – 728 b. [in Kazakh]
- 5 Maitanov B. Qazaq romani jāne psihologiyaliq taldaу [Kazakh novel and psychological analysis]. – Almati. Sanat. 1996. – 336 b. [in Kazakh]
- 6 Torres-Toukoumidis A., Leon-Alberca T., Henriquez-Mendoza E. Echoes of the gothic: transmedia reinterpretations of Edgar Allan Poe’s legacy in independent films and video games/ Humanities and Social Sciences Communications, 2024 (846) <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03370-1> [in English]
- 7 Viskonti L. Stati. Svidetelstvo. Viskazivanie (Articles. Evidence. Statement)// sost.red.i avt.kommentariiev Kozlov L.K. – Moskva. Iskusstvo.1986. – 302 s. [in Russian]
- 8 Freid Z. Vvedenie v psihoanaliz: lekciі (Introduction to psychoanalysis:lectures). – Moskva. SGU.2007. – 480 s. [in Russian]
- 9 Kovalev S. Osnovi neirolingvisticheskogo programmirovaniya. Vvedeniya v chelovecheskoe sovershenstvo (Fundamentals of neurolinguistic programming. Introduction to Human Excellence):uchebnoe posobie. – Moskva. Tvoi stranici. 2011. – 208 s. [in Russian]
- 10 Yung K. Psihologiya i poeticheskoe tvorchestvo (Psychology and poetic creativity). – Moskva. Politizdat. 1991. – 366 s. [in Russian]
- 11 Qabdolov Z. Söz öneri (The art of words). – Almati. Ölke. 2014. – 495 b. [in Kazakh]
- 12 Baitürsinov A. Bes tomdiq shiğarmalar jinađi (Collection of essays in five volumes. Valume 1). 1-tom. – Almati. Jazushi.1987. – 336 b. [in Kazakh]
- 13 Afifulloh M. Producing Power: Dennis Hume Wrong’s Perspective on Gender in Contemporary Indonesian Cinema/ RedFame, №3, 2024. <https://doi.org/10.11114/smc.v12i3.6983> [in English]
- 14 Trashchynskaya-Stsiapushyna T. Adaptations of Chekhov’s A Boring Story in Polish Cinema / Slavia Meridionalis 24, 2024 <https://orcid.org/0009-0003-3414-3798> [in English]
- 15 Nurgali K., Suleimenova Sh. Bogdanova Y. Conflict and ways of individualising mass images in early Kazakh pose/ Journal of Language and Linguistic Studies, 2021. 7(3), 1277-1289. <https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/3146> [in English]

Received: 04.11.2024

МРНТИ 17.07.41

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp233-246](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp233-246)

**И.Г. Минералова<sup>1</sup>, К.Р. Нургали<sup>2</sup>, А.Р. Тулгабекова<sup>2</sup>, С.К. Токсанова<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>Московский педагогический государственный университет, Москва, 119435, Россия

<sup>2</sup>Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, 010000, Республика Казахстан

### **ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ В РУССКИХ И КАЗАХСКИХ ПОВЕСТЯХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА**

*Данная статья посвящена сравнительному анализу документальных и художественных элементов в русских и казахских повестях второй половины XX века. Анализируются сходства и различия в подходах авторов к созданию жанровых форм. Исследование основано на контенте литературных журналов и произведениях писателей, представляющих русскую и казахскую литературы, таких как В. Быков, Ч. Айтматов, М. Ауэзов и других. В статье рассматриваются русские и казахские документальные повести в контексте авторских жанровых определений, относимые к мемуарной и документальной прозе. Статья содержит анализы повестей авторов, творчество которых было изучено очень мало, и заключения о том, что авторские жанровые обозначения не всегда поддаются*